Jornades literàries de tardor
S'han celebrat a diverses poblacions de Matarranya tot un seguit d'actes organitzats pel Consell Comarcal

Emotiu comiat
Més de cinc-centes persones es van reunir el 29 d'octubre al Cementeri de Fraga per dir adéu a Josep Galan

Teatre a l'escola
El 17 de novembre actuà al Torricó el grup Xip Xap per a tots els escolars del CRA dins del projecte de Català a l'Escola

TEMPS DE FRANJA

Alta Ribagorça · Baixa Ribagorça · Llitera · Baix Cinca · Matarranya

Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

2,30 €

Any 6 • núm. 51 • La Franja, desembre de 2005

Renaix «lo ball del poll»

MARGARITA CELMA

Celebració del Ball del Poll a Torredarques (el Matarranya) el 29 d'octubre del 2005

EDITA:
IniciativaCulturalDelaFranja
C/ Pla, 4, 44610 Calaceit, Tel. 978 85 15 21
Associació Cultural del Matarranya
Consells Locals de la Franja
Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
Centre d'Estudis Ribagorçans (CeRib)

DIRECTOR:
Màrio Sasot
msasote@yahoo.es

GESTIÓ I ADMINISTRACIÓ:
Hipòlit Solé

REDACCIÓ:
Antoni Bengochea, Lluís Rajadell, Carles Sancho i Pasqual Vidal (el Matarranya).
Arcadi Abad, Susanna Barquín, Marta Canales, Jaume Casas i Josep Labat (el Baix Cinca).
Carles Barrull, Anna Enjuanes, Neus Enjuanes i Aleix Castellnou (la Llitera i la Ribagorça).
Carme Messeguer (PPCC).

OPINIÓ:
Susanna Barquín, Esteve Betrià, Tomàs Bosque, Josep A. Carrégalo, Miquel Estaña, Joaquim Montclús, Josep Puche, Francesc Ricart, Carles Sancho, Ramon Sistac i Carles Terès.

CORREU ELECTRÒNIC:
temps@wanadoo.es

SUBSCRIPCIONS I PUBLICITAT:
978 85 15 21

MAQUETACIÓ:
Isabel Calaf • T. 661470457

IMPRESSIÓ i PRODUCCIÓ:
Gràfiques del Matarranya, SL
grafiques@matarranya.com

DIPÒSIT LEGAL: TE-88/2000
ISSN: 1695-7709

EN VENDA A:
Albelda
Estanc Conchita
Calaceit
Papereria Abàs
El Torricó
Llibreria Pilarín
Fraga
Llibreria Badia, Llibreria Cabrera
Girona
Llibreria Les Voltes
Lleida
Llibreria de la Generalitat
Mequinensa
Papereria González
Reus
Llibreria Gaudí
Saidí
Llibreria Panadés
Saragossa
Librería Càlamo
Pza. San Francisco, 4
Tamarit
Estanc Patrito
Tortosa
Llibreria El Temple
Vall-de-roures
Llibreria Serret

En aigua de borraines

Sobre el paper, Espanya es reconeix com un estat plurilingüe. Per això, els qui treballen a l'administració pública, en algun dels territoris amb més d'una llengua oficial, estan obligats a atendre els ciutadans en l'idioma que trien. Clar que, pel que pareix, eixa obligació legal afecta solament a les capes més humils del funcionariat. Segurament perquè determinats personatges polítics, i alguns alts càrrecs del ram funcionarial, estan per damunt de la llei. Com a mostra un botó: si la competència del Congrés dels Diputats abasta la totalitat del territori de l'Estat, hauria de ser normal que ens hi poguérem adreçar en qualsevol de les llengües oficials. Però ens consta de primera mà que, contràriament, aquells documents que arriben al Congrés, redactats en algun idioma diferent del castellà no passen el primer sedàs –el del Registre General– i són retornats per a què «con base al criterio seguido en ocasiones precedentes» s'envie la versió en llengua castellana. De manera que, en aquest cas, com en molts altres, allò tan avançat, democràtic i pregonat del plurilingüisme, acaba, pura i simplement, en aigua de borraines. Es podrà dir que tots coneixem el castellà i que el fet d'adreçar-se al Congrés en una llengua diferent s'emmarca en la figura de l'integrisme lingüístic. Però el cert és que vivim en un país que s'autodefineix com un estat democràtic i de dret, i en el que totes les opcions amb cobertura legal han de ser respectades. Per tant, ¿què podem esperar d'un estat en què el Congrés dels Diputats, una institució bàsica per al règim democràtic, demostra tan poca sensibilitat per «les altres llengües» que és incapaç d'establir un servei de traducció i, amb una arrogància més pròpia d'èpoques passades, retorna els documents als administrats per a què els traduïxquen al castellà? ¿No havíem quedat en què l'administració està al servei dels administrats? I no penseu que és un problema que es generava solament en l'època dels conservadors. El Congrés amb majoria progressista també s'han apuntat a la política del rebuig.

La saviesa popular castellana sentencia: «cuando las barbas de tu vecino veas cortar, pon las tuyas a remojar». I convindria que els òrgans de govern del Congrés dels Diputats en prengueren nota, ja que la Comissió Europea discrimina la llengua castellana i utilitza idèntica moneda a l'emprada pel Congrés amb les altres llengües de l'Estat. Ho podeu comprovar si visiteu l'adreça http://europa.eu.int/comm/towntwinning/call/call_es.html. Si teniu paciència, entre la documentació a presentar per a demanar subvencions a la CE, en matèria d'agermanaments entre ciutats, trobareu algunes perles: «Idioma para la correspondencia. Para agilizar la tramitación de las solicitudes, los acuerdos de subvención y los pagos, el sector "Hermanamientos de ciudades" ha decidido reducir el número de idiomas empleados en la correspondencia con los beneficiarios. ¿En qué idioma prefiere recibir la futura correspondencia del sector "Hermanamientos de ciudades"?: EN (Inglés); FR (Francés); DE (Alemán) i Si les es posible, incluyan, por favor, un breve resumen del proyecto en inglés».

Com podeu veure, l'administració europea no dóna cap altra possibilitat que l'anglès, el francès i l'alemany. I, a més, en el segon cas, prima l'anglès sobre els altres idiomes. ¿Què podem dir d'eixes decisions? De ben segur que la condemna serà unànime. Perquè, per a l'Estat espanyol, i per als altres estats membres amb llengües diferents d'aquelles, la medicina que subministren des de Brussel·les és d'una gran amargor. Una amargor gairebé idèntica a la que els aragonesos catalanoparlants sentim davant la volguda ignorància, i la desconsideració prepotent, dels nostres drets.

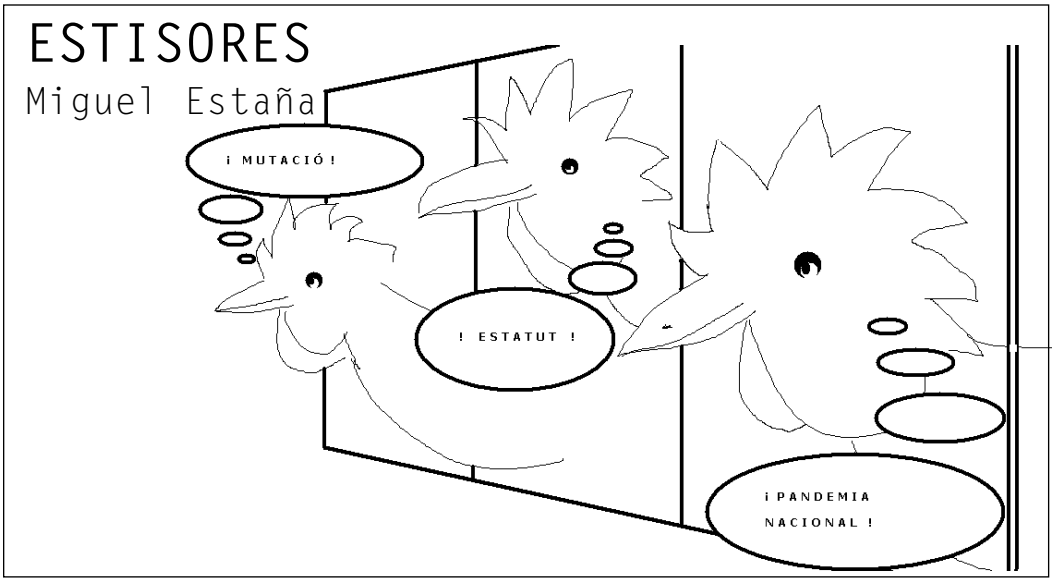

s u m a r i

2 Editorial

3 Salutació del director

3 Cartes dels lectors

4 El Matarranya

8 El Baix Cinca

10 Entrevista
Josep Galan, expresident de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA

12 La Llitera i la Ribagorça

16 Països Catalans

17 Gent de Franja

18 Països Catalans

19 Opinió
No tinc por de la bèstia aragonesa (I)

salutació del director

Hi ha coses que, com la pluja al maig (al menys abans, quan plovia), les festes d'agost a l'agost, els bolets a la tardor, etc. arriben indefectiblement quan toca. De la mateixa manera, els dubtes dels dirigents del PAR davant d'una Llei de Llengües arriben sempre quan toca, i amb una efectivitat devastadora.

Primer es fa l'anunci que «aquest any, sí» i es signa en un pacte de legislatura. Després es fan els esborralls i càlculs pressupostaris pertinents, i quan ja pareix que l'avantprojecte està més o menys embastat, els caps regionalistes punxen als seus joves «cadells» per a què nyagolen una mica i ja tenin l'excusa muntada. «És un tema molt delicat que cal pensar més a poc a poc». Per suposat que els socis de govern comprenen la situació («hi ha molt anticatalanisme en l'ambient» –com si fos una cosa conjuntural això de l'anticatalanisme a l'Aragó). I l'esborrall de la Llei torna a quedar-se al calaix.

Quan mos convencerem que els mateixos actors, amb el mateix guió i igual escenari tan sols poden representar la mateixa obra i que aquesta no pot tenir altre final?

El problema és que aquesta volta els ingenus espectadors ens havíem cregut l'argument.

Alguna vegada espavilarem.

Màrio Sasot

cartes dels lectors

Galan en la memòria

A Fraga, el passat dia 29 d'octubre, era enterrat Josep Galan, professor, filòleg, president durant 26 anys de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca.

Des de l'Institut, però també amb una obra personal, Josep Galan va ser un decidit impulsor de la llengua i la cultura catalanes a les comarques que eufemísticament anomenem la Franja.

Les terres de frontera sempre són d'identitat fràgil. Uns i altres pretenen identificar-les definitivament amb una de les dues bandes. Acabant, així, amb un mestissatge que veuen confús i, potser també, pertorbador.

En aquest estira i arronsa, la cultura, sobretot si és un fet diferencial, és qui acaba pagant els plats trencats. També perquè, massa sovint, se la vol fer servir per allò que no és.

L'IEBC com altres honorables institucions de la Franja han treballat, amb molt esforç i prou eficàcia per defensar un dels aspectes que defineixen aquestes comarques: la llengua i la cultura catalanes, que són les pròpies. Ni més ni tampoc menys. Aquest és, en definitiva, el millor legat de Josep Galan. Guardem-ne la memòria

Jaume Barrull (UDL)

M'avergonyeixo de ser aragonès

La meua filla va estar a Anglaterra amb un grup de xics i xiques aragonesos per a estudiar anglès. Tot anava bé fins que la van sentir parlar per telèfon amb el seu cosí en la seua llengua materna, el català. Des de llavors tot van ser insults, que si polonesa, catalanufa, etc. I això que, en la propaganda del curs, deia que, a més d'aprendre anglès, es relacionarien amb altres llengües i cultures i així aprendrien a ser respectuosos amb la diversitat del nostre món.

Potser molta responsabilitat no tinguen estos xiquets i xiquetes, ni tan sols els seus pares, de ser tan intransigents, però qui sí que és responsable és el Govern d'Aragó. Després de més de vint anys d'autonomia, no han sabut explicar a la població que Aragó és trilingüe territorialment i que tant el català com l'aragonès són llengües pròpies del seu patrimoni. No han volgut elaborar una llei de llengües, com ja el 1993 els va indicar el Justícia d'Aragó, com el 1997 els van instar les Corts i com el 2002 li van demanar 197 alcaldes i regidors representant a quasi tots els pobles de la Franja.

Però els mitjans de comunicació també tenen la seua part de responsabilitat. Quantes vegades hem vist en l'*Heraldo de Aragón* escolar tocar el tema de les llengües d'Aragó? En l'*Heraldo* hem vist (molt encertadament) pàgines senceres explicant els problemes dels "nous aragonesos" (els immigrants), però quantes vegades hem vist reflectida en estes pàgines la problemàtica del català i de l'aragonès?

No hi ha setmana que no aparega alguna carta al director reclamant els béns de la Franja. Efectivament, però els que estan a Lleida, perquè, dels que estan a Madrid, Boston, etc., ni se'n parla. Des dels mitjans de comunicació es va dur a terme una fort campanya per a reclamar que les parròquies de la Franja que depenien de Lleida passaren a l'Aragó. Saben vostès que la diòcesi de Jaca (el "bressol d'Aragó") pertanya l'arxidiòcesi de Pamplona?

El director de l'*Heraldo*, en "la firma", no passa un mes que no es fique amb els catalans. El passat dia 7 de juliol explicava que, en el Parlament de Catalunya, només es parla en català... i als aragonesos què ens importa?

L'important és enverinar, fomentar a Aragó des de tots els mitjans un ambient d'odi cap als catalans i de rebot cap als aragonesos que parlem català.

Hipòlit Solé Llop

L'ESMOLET

Anys que passen

L'altre dia em van fer una entrevista amb motiu dels 18 anys del periòdic d'Alcanyís *La Comarca*. Va ser una estona ben agradable, de fet una conversa cordial amb la directora, Camino Ibarz. Quan vaig tornar a l'estudi, però, m'envaïa un cert desassossec. Insidiós, inconcret. Potser la constatació de la velocitat del temps. O la llum estranya dels records que les preguntes van fer emergir. Materialment, les coses havien evolucionat per a bé. El periòdic precari que vaig conèixer l'any 92 havia esdevingut un grup de comunicació potent. La meua pròpia aventura professional a l'Aragó es pot dir que havia quallat. Tanmateix, l'ambient social i polític pareixia haver-se degradat irremeiablement. Vaig recordar els primers temps a Alcanyís, quan Convergència donava suport a un PSOE desgavellat. El clima anticatalà era –si més no, a mi m'ho semblava– asfixiant. Ara, dotze anys més tard, la història es repeteix. Tan se val el lloc –un casament, comprant el pa, en un tren… Sempre hi ha qui treu el tema de l'estatut, del boicot, de l'OPA, de la llengua. La malaltia de les Espanyes continua sent la intolerància, el rebuig a la diferència, la incomprensió. I si algú des de Madrid inicia un tímid moviment cap al reconeixement de la pluralitat, les enquestes el fan recular cap al búnquer de «la España de siempre».

I, entretant, la ventada maleïda se'ns ha endut tres d'aquestes persones que et reconcilien amb el món. Jesús, Toni, Josep. Com diu en Francesc Ricard, ai la Franja!

Carles Terès Bellès

Torredarques recupera i promou la festa del Ball del Poll

■ **Margarita Celma**

MARGARITA CELMA

La dansa del Ball del Poll

Fernando Estopiñá i José Luis Carceller

UNA DANSA TRADICIONAL

És un ball individual on els balladors han de fer salts, bots, contorsions i giravoltes per aconseguir el favor del jurat que premiarà amb un pollastre al millor ballarí.

«Constitueix un dels balls més primitius i originals que perduren encara a la nostra terra» –afirma el investigador de Massalió Pasqual Vidal. Se suposa que es ballava també a pobles del Baix Aragó, la Terra Alta, la Ribera d'Ebre i la Comarca dels Ports. Se celebrava a la vigília de la festa major a la plaça del poble. La Carme Segarra de Torredarques va ser una de les principals informadores que van ajudar que la festa es recuperés: «Molta gent acudia al ball del poll per a poder menjar; en aquella època, un pollastre t'arreglava les festes»

S'inicia el ball sota la presidència de l'Ajuntament: alcalde i regidors vestits amb una capa llarga fins als peus i de color negre. Tots ells formen un majestuós jurat.

Quan sona la gaita i el tabal i, d'un en un, els dansaires mostren la seva vàlua fent tot tipus de piruetes i cabrioles al ritme de la melodia del Ball del Poll. La gent del poble es manté asseguda observant l'espectacle i el guanyador o guanyadora es queda amb el gros i generalment formós pollastre.

El dissabte dia 29 d'octubre la població de Torredarques va gaudir de la tradicional festa on es dansa el Ball del Poll, típic de la Comarca del Matarranya. L'associació cultural El Monegrell és l'encarregada d'organitzar aquest esdeveniment que té, a més d'un caràcter musical, la intenció de fer convivència entre tots els veïns. «El motiu principal d'esta festa és reunir la gent del poble» –informa Fernando Estopiñà, membre de l'organització. Estopiñà explica que és un ball molt antic que sempre s'ha ballat a Torredarques: «els gaiters són de Morella i interpretaran la melodia folklòrica del ball del poll que sempre s'ha tocat aquí».

La celebració va començar amb una menjada al poliesportiu; de seguida va arribar el moment més esperat: la dansa del ball del poll. José Luis Carceller, alcalde i president de l'associació el Monegrell, explica que actualment se celebra aquesta festa a l'octubre per a commemorar la segregació que hi va haver entre Torredarques i Mont-roig el 21 d'octubre de 1791: «fa uns anys es va festejar el bicentenari de la emancipació i des de l'octubre de 1997 es prepara la diada del ball del poll amb continuïtat anual"

Cèlia Antolín Bellés de Torredarques va ser la guanyadora del Ball del Poll ja que va demostrar en tot moment la seva habilitat i mestratge al dansar este espectacular ball. Un pollastre va ser la recompensa; un trofeu ben merescut per a esta excel·lent balladora. La festa va concloure amb una discomòbil fins ben entrada la tarda.

VILES I GENTS

Emigrants matarranyencs

En la recollida de textos de literatura popular en català al Matarranya pel treball *Lo Molinar*, a Fondespatla, una informant em va recitar un poema de la pubilleta de Can Pi procedent de Cervelló –al Baix Llobregat– i referit a un fet popular de finals del segle XIX. La troballa em va sorprendre en aquell moment per la llunyania del seu origen

A principis del segle XX a Vallirana i Cervelló hi arribaven procedents del Matarranya molts treballadors temporers per ajudar-los a veremar i traginar el raïm de les terrasses esglaonades que resseguien les muntanyes de l'Ordal fins als cellers per l'elaboració del vi. Els jornalers venien de les seues terres amb els animals de càrrega perquè al Baix Llobregat escassejaven i calia baixar el raïm de les muntanyes al fons de la vall de la riera. En acabar la collita venien els seus animals de càrrega a molt bon preu. Entre el sou de dos mesos de verema i la venda de l'animal obtenien uns diners que complementaven la seua precària economia agrícola.

És per això que en aquestes dos viles hi ha famílies procedents, de ben segur, de les migracions d'aquell temps. Alguns, en venir cada any, es van casar i s'hi van quedar per sempre perquè aquelles eren terres on, a més de l'agricultura, la gent tenia la possibilitat de treballar en les petites indústries que s'anaven establint: la indústria del vidre i del tèxtil. Després de la conversa amb el pagès sobre l'emigració matarranyenca a principis de segle XX em va clarificar una mica la possible procedència del text referit a la pubilleta de Can Pi recollit a Fondespatla.

Carles Sancho

La lenta restauració de la casa natal de Braulio Foz a Fórnols

■ **Artur Quintana**

A Fórnols, on va nàixer el 1791 Braulio Foz, el gran novel·lista aragonès, es conserva en força bon estat la seua casa natal. Fa pocs anys l'ha comprada l'Ajuntament i la va restaurant. Per fora les obres ja estan acabades, però a dins encara queda prou feina per fer. Es tracta d'un gran casalici –Foz venia de família de llauradors benestants– situat al carrer Major que permet tranformarlo en un museu o centre d'interpretació. I això és el que se'n vol fer segons m'explicava aquest octubre el batlle de Fórnols, Ernesto Serrat. La bodega o celler es vol destinar a presentar el procés d'elaboració de l'oli d'oliva, un dels productes més característics de la zona. La primera planta es dedicarà a la recepció i saló d'actes on es podria projectar un vídeo sobre la figura dels dos il·lustres fills de Fórnols: el ja esmentat Foz i el metge Andrés Piquer, l'escultura del qual solen admirar els saragossans quan passen per davant de la facultat de Medicina. Al primer pis es mirarà de reconstruir el mobiliari d'una casa llauradora fornolenca, si és posible amb objectes autèntics, dels anys quan hi vivia en Foz. El tercer i darrer pis es destinarà a biblioteca i internet. De tot plegat encara se n'han de precisar molts de detalls. Tanmateix d'ací a un o dos anys es podria inaugurar, sembla, aqueixa casa-museu.

ARTUR QUINTANA

Casa natal de Braulio Foz a Fórnols

Esperem que el projecte es faça realitat, perquè Braulio Foz és una important figura del nostre país, tant en termes absoluts –és el més gran novel·lista aragonès del segle XIX–, com per tot allò que evoca la seua persona i obra. I ací voldria destacar-ne un aspecte de gran valor emblemàtic que no sempre es valora com cal. Foz, al costat d'una obra escrita majoritàriament en castellà, ho va fer també en les altres dues llengües de l'Aragó: en aragonès i en català. No només és en aragonès el cognom del personatge principal de la seua gran novel·la *Vida de Pedro Saputo*, sinó que aquesta novel·la conté alguns fragments escrits directament en aqueixa llengua. Per altra part Foz va mantenir molta relació amb els escriptors catalans dels primers anys de la Renaixença, especialment amb Víctor Balaguer, que li va obrir les portes dels cenacles literaris de Barcelona, ciutat on Foz va viure diverses temporades. La comunitat de llengua –Foz era de llengua materna catalana– li devia facilitar aquests contactes. Foz va publicar diversos articles sobre la llengua i la literatura catalanes a la *Revista de Cataluña* i presidí els Jocs Florals del 1863, on pronuncià un discurs en català. Anys abans havia estat nomenat soci honorífic de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Tot plegat fa de Braulio Foz, escriptor en aragonès, en castellà i en català, una figura idònia per a presentar al voltant de la seua obra i persona el trilingüisme de l'Aragó. I això caldria que es tingués ben en compte i se subratllés degudament a l'hora de dissenyar amb detall la futura Casa-Museu de Foz a Fórnols. D'aquesta Casa Museu se'n podria fer, doncs, no només un centre d'interpretació de la figura de Foz, sinó també, repeteixo, de les tres llengües del nostre país.

Interessants Jornades culturals i literàries a la Comarca del Matarranya

■ **Artur Quintana**

SIGRID SCHMIDT VON DER TWER

Artur Quintana i la vídua d'Ángel Crespo en l'homenatge a Calaceit

Durant deu dies, del 27 d'octubre al 5 de novembre s'ha desenvolupat un dens programa tant a les capitals de la comarca del Matarranya, Calaceit i Vall-de-roures, com a gairebé tots els pobles de l'Alt Matarranya: Arenys de Lledó, Fondespatla, Mont-roig, Penaroja i Torredarques, amb més de trenta actuacions. Es tracta d'una esplèndida iniciativa de la consellera de cultura de la comarca, Rosa Domènech, en col·laboració amb els ajuntaments abans citats i la DGA, DT, ASCUMA, IberCaja, Cai, Omezyma, la Caixa Rural de Terol així com l'Associació Sucarrats de Mont-roig, i que ja va per la segona edició.

D'acord amb el nom de les jornades una part considerable dels actes han estat dedicats a la literatura, però les altres manifestacions artístiques no hi han quedat pas curtes: música, teatre, cinema, pintura. S'han fet homenatges a tres grans poetes de la comarca desapareguts aquests darrers anys: Ángel Crespo, Teresa Jassà i Desideri Lombarte, amb conferències, vídeos i ofrenes florals a les seues tombes. Hi ha hagut sis presentacions de llibres recentment publicats d'Ángel Crespo, Jaime Gimeno, Leo Jover, Silvestre Hernàndez, Judit Ortiz i Pasqual Vidal, acompanyades sovint de tertúlies literàries i taules rodones, aquestes darreres moderades per Pepa Nogués amb encert i discreció, i amb assistència de coneguts escriptors i animadors culturals de la comarca –Josep Anton Carrégalo, Silvestre Hernández, Leó Jover, Gema Noguera, Lluís Rajadell, Pasqual Vidal… S'ha concedit el Premi Vila de Penaroja de narrativa breu Maties Pallarès –en José Miguel Gràcia en parla en aquest mateix número de *Temps de Franja*– i tot plegat s'ha arrodonit amb dues exposicions: una sobre la persona i l'obra d'Ángel Crespo al Museu Joan Cabré de Calaceit i una altra sobre la llengua catalana a l'Aragó preparada per Pepa Nogués, Mercè Gimeno, Hèctor Moret i Ricard Solana, de l'Associació Cultural del Matarranya al Saló Cultural de Pena-roja, i amb un acte lúdic per als infants: el Correllengua a Pena-roja.

A mig aire entre la literatura i el teatre cal situar diversos recitals de poemes, sovint en relació amb els homenatges als poetes esmentats, amb l'actuació del Duo Recapte, així com un espectacle de conta-contes. S'ha representat una peça de teatre, *La cornudiella burlada* a càrrec del grup de teatre Siglo XIII i s'han projectat dues pel·lícules: *La luz prodigiosa* i *El club de los poetas muertos*. Hi ha hagut bastants concerts: d'orgue a Fondespatla i Mont-roig, de guitarra a Vall-de-roures i Mont-roig i de rock en aquesta darrera vila. Les corals del Matarranya han cantat a Fondespatla, seguint en la línia d'un repertori entre cançons clàssiques i tradicionals matarranyenques. Isabel Badia ha presentat l'exposició «Colors del Matarranya», d'olis, acrílics i aquarel·les a Mont-roig.

Tenint en compte que la comarca del Matarranya té com a llengua pròpia el català i com a oficial el castellà, l'equilibri entre la presència d'una i altra llengua en els diferents actes ha estat força correcte, i més encara sabent les reticències i prejudicis, ajudats per la rutina, que encara hi ha en contra de l'ús públic del català a la comarca.

UNA OFERTA ABUNDANT, PERÒ POC APROFITADA

A l'activitat cultural del Matarranya li falta autoestima, divulgació i coordinació. Estes van ser algunes de les conclusions de la taula rodona «El Matarranya a través de la mirada d'escriptors i artistes», que es va celebrar a Mont-roig el dia 31 d'octubre dins les II Jornades Culturals i Literàries del Matarranya, organitzades per la Comarca. El saló d'actes de l'Ajuntament es va omplir de públic per assistir al debat, encara que l'alcalde, Andrés Cros, es va absentar després de participar en la presentació, com a acte previ, del primer llibre de l'escriptor Leo Jover.

A part del diagnòstic sobre la situació cultural comarcal, a l'acte es van plantejar propostes per a millorar el coneixement de l'actual oferta d'activitats, sobretot entre els propis residents del Matarranya. Marc Martí, del grup de rock Los Draps, va posar l'accent en la distància, a vegades insalvable, que separa els promotors d'actes culturals del públic potencial de la pròpia comarca.

Martí va insistir que, per manca d'informació, la gent del Matarranya no se n'assabenta de les activitats. Una altra proposta va ser l'edició i divulgació per diversos mitjans d'una agenda comarcal actualitzada. La consellera comarcal de Cultura, Rosa Domènech, present a l'acte, en va prendre bona nota.

La directora de la Galeria d'Art de l'Antiga Fàbrica Noguera de Beseit, Gema Noguera, va lamentar que la publicitat de l'activitat cultural matarranyenca pareix més encaminada a trobar resó fora de la comarca que dins d'ella. La conseqüència és que molts esforços en organitzar activitats es perden per l'escassa resposta del públic.

L'escriptor Silvestre Hernàndez va indicar que la repercussió extracomarcal d'una activitat o d'una obra ajuda, indirectament, a una millor valoració de la mateixa iniciativa dins de la pròpia comarca. El periodista Lluís Rajadell va ressaltar la mirada nostàlgica que ofereix la literatura feta al Matarranya, una tendència a centrar-se en el passat «comuna a altres marcs geogràfics de la literatura».

L'escriptor i folclorista Pasqual Vidal va recalcar que si la mirada dels escriptors matarranyencs està obsessivament orientada al passat és, en part, perquè la història i la cultura comarcals han estat «un segle endarrerides» com a conseqüència del menyspreu a la llengua i la cultura autòctones imposat pels governants.

Homenatge a Desideri Lombarte i concessió dels II Premis de la vila de Pena-roja

«Matíes Pallarés» de relats curts i «Desideri Lombarte» de Pintura

■ **José Miguel Gràcia**

Enguany els premis Vila de Pena-roja s'han atorgat en el marc de les II Jornades Culturals i Literàries del Mataranya (a Pena-roja amb l'homenatge a Desideri Lombarte). Abans de l'atorgament dels premis van tenir lloc, el dia 30 d'octubre, un seguit d'actes als quals em referirè tot seguit.

Passades les onze del matí un nodrit grup de familiars, amics i admiradors de l'obra d'en Desideri Lombarte, a la vora de la seu nínxol, esperaven l'ofrena floral. El President de la Comarca del Matarranya, José Roman Roda va començar amb un curt parlament de lloança al poeta i donà la paraula tot seguit a la Cèlia Badet, la qual llegí el poema del Desideri, *Un receret de sol*. Després en Jaime Gimeno en va llegir un altre, escrit per ell mateix, dedicat a Desideri. Na Rosalia Gil, la seua vídua va dir unes paraules de agraïment. Sobre la làpida quedaren un manoll de flors i uns versos:

Poquetes coses portaré al fardell:
un grapat de records –els més antics–,
al pit l'últim adéu dels meus amics.

I un altre poema es va quedar orfe al cementiri, cercant entre la solitud, la veu i l'expressió d'en Toni Bengoechea. (El fossar de Pena-roja és quadrat i molt obert, per això a les ànimes les és fàcil sortir-ne).

A tres quarts d'onze el carrer del dinosauri –Inhospitak– havia de canviar de nom. D'ençà vers al futur es dirà carrer *Desideri Lombarte Arrufat*. Les quatre barres que cobrien les rajoles es resistiren a caure, però l'emoció i quatre mans guanyaren la partida. Va parlar l'Alcalde de la Vila, Francisco Esteve i la Consellera de Cultura de la Comarca, Rosa Domènech, tots dos exalçant la figura del poeta i el seu amor per la «bonica» Pena-roja (Tantes voltes havia dit…!: *–jo soc fill de Pena-roja*) Més agraïments de la Rosalia.

Tot el nombrós grup vam marxar cap el Saló Cultural on ens esperava la Pepa Nogués amb l'exposició *La llengua catalana a l'Aragó*, tan ben parada. Obrí l'acte la Consellera de Cultura, aprofitant el moment per expressar públicament la seua convicció sobre el magnífic treball en la preparació de l'exposició (contingut i presentació). Després va intervenir la Pepa Nogués. De tots és coneguda la capacitat de síntesi de la Pepa, i així ho va demostrar a l'hora de presentar l'exposició. Uns moments després el públic gaudí amb la contemplació i lectura dels plafons.

A tres quarts d'una, ens esperaven els actes finals del matí al Centre Polivalent. Amb la sala plena de gom a gom va començar l'acte de presentació de dos llibres: *A la falda de la iaia* i *Poemas*. Fetes les presentacions de la taula, Anna Maria Moix, escriptora i editora va presentar el llibre d'en Pasqual Vidal, *A la falda de la iaia*. Va deixar palès el valuós treball de l'autor en recollir tots aquells contes, històries o contalles de Massalió, farcits de picardia, saviesa popular, erotisme i fins i tot petites dosis escatològiques. Recordà tot el Matarranya i especialment Nonasp pels seus lligams familiars, sobtant-li que aquesta vila no pertanyés a la Comarca del Mataranya «perquè parlen

SIGRID SCHMIDT VON DER TWER

Cèlia Badet va llegir un poema de Desideri Lombarte

català…». Intervingué Pasqual Vidal –barba blanca de patriarca– recordant la tasca feixuga en la recollida de tot el material que figura al llibre. Del semblant seriós de Pasqual Vidal s'endevinava un regust de satisfacció pel nou llibre, il·lustracions incloses. El segon llibre *Poemas*, en castellà, de Jaime Gimeno, carter i poeta de Calaceit va ésser presentat per Emilio Ruiz Barrachina, el qual va fer esment de la trajectòria de l'autor fins a arribar a la publicació del llibre. En Jaime Gimeno va llegir uns quants poemes. Totes les intervencions van rebre forts aplaudiments.

I per cloure els actes es van lliurar els guardons dels premis de relats curts Maties Pallarès i Desideri Lombarte de pintura. El primer premi de relats curts correspongué al periodista i escriptor de Vall-de-roures, Lluís Rajadell per *Lo caferet*, relat actual amb prosa fluent i amb fortes empremtes mataranyenques que agarra al lector fins a la fi. El segon premi, *Olvídate de mi*, va ser per a Maria Isabel Cirac i Jesús Zuelo. El Jurat dels premis havia fet palesa la qualitat de una gran majoria dels treballs presentats, a més, va recomanar a l'Ajuntament la publicació dels relats guanyadors, tant els d'aquest any (i un altre recomanat) com els del passat 2004 i animà la Corporació Municipal a continuar i potenciar els premis. No coneixem d'uns altres premis amb aquestes característiques en tota la comarca i voltants. El primer premi de pintura, Desideri Lombarte se l'emportà l'obra *Los niños de la Guerra* de Fernando Arjona i el segon *Ventana abierta* d'Adela Boj. Va cloure l'acte l'Alcalde de Pena-roja donant l'enhorabona als premiats i agraint el treball del Jurat dels premis i a tota l'assistència.

Era tardet i els estómacs ens demanaven un pensament que va arribar aviat al restaurant Tastavins. Autoritats, premiats i amics vam arreglar el món i el català a l'Aragó –sembla més difícil encara– en gairebé dues hores.

Adéu emotiu a Galan

■ D. Torrent

RICARD SOLANA

Al voltant de sis-centes persones es van reunir el passat 29 d'octubre per acomiadar qui ha estat impulsor de la major part de les iniciatives culturals que s'han portat a terme a la Franja en els últims 30 anys. Josep Galan, professor, escriptor, investigador de la llengua, era un humanista clàssic preocupat per les persones, per la nostra llengua i per la nostra terra. Entusiasta i treballador tenaç, va reunir a l'entorn de les seues cendres tota una representació de companys de la Franja, de la corporació municipal de la ciutat que el va veure nàixer, Fraga, i també de Santa Margarida de Montbui, localitat on havia viscut i treballat durant molts anys.

Durant l'acte de comiat, Paco Tejero, el que fou president de l'Institut d'Estudis Fragatins, després reconvertit en Institut d'Estudis del Baix Cinca, va llegir una carta redactada al dictat de Josep Galan abans de morir. El seu testament cultural va ser una petició d'orgull per la llengua catalana, la nostra, un llegat que hem rebut de generacions anteriors i que conforma un patrimoni ric que, alhora, hem de saber transmetre a les generacions futures perquè l'estimin i la conservin. El missatge també recorda a les institucions aragoneses el compromís d'aprovar una llei de llengües que doni suport a la pervivència d'aquest gran patrimoni, i afegeix el compromís dels companys de l'Institut d'Estudis del Baix, també de l'Associació Cultural del Matarranya, els Consells Locals de la Franja i del Centre d'Estudis Ribagorçans de no descansar fins aconseguir les reivindicacions per les que tant va lluitar Galan, malgrat que es trobarà a faltar el seu entusiasme i optimisme, tal com van manifestar els assistents.

Després de la lectura d'aquesta carta, el fill de Josep, Pep Galan, en nom de la família, va agrair la presència de tots els que els van acompanyar en aquesta cerimònia civil. *El Cant dels Ocells*, de Pau Casals, va sonar mentre els companys de colla de Josep portaven les cendres al nínxol, on descansa amb grapats de terres procedents del Baix Cinca, la Llitera, la Ribagorça el Matarranya i l'Anoia, les comarques que tant va estimar.

Josep Galan, nascut a Fraga fa 57 anys, va morir a Lleida el passat 26 d'octubre a conseqüència d'una greu malaltia.

Un dels referents franjolins de primer ordre, ha destacat per la seua tasca de defensa de la llengua i la cultura catalanes a l'Aragó. President de l'Institut d'Estudis Fragatins, el va reconvertir en Institut d'Estudis del Baix Cinca, organisme que va presidir durant 17 anys, i des d'on ha treballat per la promoció i la defensa de la nostra llengua i de la nostra cultura. Va ser un dels principals impulsors de la revista *Temps de Franja*, i els últims temps va treballar en la creació d'un organisme que coordinés les diferents associacions culturals de la Franja, i que es va materialitzar en la Iniciativa Cultural de la Franja.

Autor d'una novel·la, *Mort a l'Almodí*, i de nombrosos estudis sobre la llengua, com *Estudi descriptiu de la parla de Fraga*, *Modismes i frases fetes de la parla de Fraga*, *Les motades de Fraga*, *Refranyer fragatí* o *Les cançons de la nostra gent*, va deixar inacabada una obra sobre la parla de Villella.

RICARD SOLANA

La seua mort ha arribat abans de fer-se realitat una de les seues més gran reivindicacions: una Llei de Llengües que reconegui la plenitud de drets dels aragoneses de parla catalana.

Sinto, Cinca, el remor de ta aigua hermosa
i vec, dins de mon esme, les onades
que, passant per davall de les arcades
del pont, besen ta vora majestuosa.

Sinto els planys de la veu ja rogallosa
del desmai de Pixot, ses somicades,
perquè, impotent, pateix les sacsejades
que abatissen sa força grandiosa.

Però sempre una llàgrima furtiva
vec al fons dels teus ulls quan te n'endentres
—vençut, perduda la mirada altiva—

contra ta voluntat, dins dels blaus ventres
del Segre i Ebre i t'engull la mort.
Anant-te et quedes: qui tingués ta sort.

Josep Galan

Memòria de la set.
Antologia de la nova poesia aragonesa
Quaderns de la Glera, 11-12. 1993

Seminari Estatal de Fruita Dolça

Els fruticultors analitzen a Fraga la crisi del sector

■ **Arcadi Abad**

Sota el lema «Plantem cara a la crisi» es van celebrar a la capital del Baix Cinca durant lo 20 i 21 d'octubre unes Jornades del Seminari Estatal de la Fruita Dolça organitzades per la COAG.

Representants de fruticultors de zones com Múrcia, Navarra, la Rioja, Aragó i Catalunya entre altres, es va analitzar la delicada situació que sofreix el sector en una temporada qualificada per tots com «la pitjor dels raders anys».

La crisi dels preus ha afectat per igual a totes les zones productores, però no es pot dir que ha estat sol un problema conjuntural, sinó que té uns aspectes estructurals que es van fer palesos al Seminari. Les importacions incontrolades de fruita de països extra-comunitaris, la política de les grans superfícies de comprar poc i barat i vendre car, l'acumulació de producte en la indústria transformadora i el descens del consum són els principals problemes del sector que es van apuntar.

Entre altres temes que es van tractar destaquen una taula redona sobre la reforma de l'Organització Comú del Mercat (OCM) de fruites i hortalisses.

En aquest sentit, la COAG va demanar que s'analitzen els tràmits per aprovar una nova OCM més útil, eficaç i adaptada a les necessitats actuals del sector.

ESTAMPES RIBERENQUES

Solsona connection

■ **Susanna Barquín**

Escrivia Pere Calders, entre sorprès i atemorit, que a Tossa va conèixer un japonès de cabells rossencs que parlava català sense accent i portava un escut del Barça a la solapa de l'americana. Els japonesos, deia, ja no arribaven com un se'ls imaginava, i simulaven tan bé que amb prou feines se'ls podia reconèixer.

Si Pere Calders i la seva *Invasió subtil* m'havien fet somriure, els fets de la Solsona connection em van fer saltar les llàgrimes de les riallades. M'explico.

Per si algú no se n'ha assabentat, enguany s'ha celebrat l'Exposició Universal al Japó, amb Pavelló espanyol inclòs. Ja sé que per aquí estàvem ocupats –o no, esclar, la gent s'ocupa amb el que vol o pot– amb les preparacions de Saragossa com a seu de la propera edició el 2008.

Servidora, per allò dels cigrons, va col·laborar en l'organització de la Setmana Catalana a l'Expo Nagoia japonesa, i s'ho va passar d'allò més bé. Algú pregunta per què? Bé, bé, tant se val, ho explicaré igualment.

L'organització de la participació espanyola va decidir que una part del pavelló havia de ser destinat a exposicions temporals de les Comunitats Autònomes que formen aquest país nostre. Per això, el mes de maig passat, Catalunya –ehem… dos persones, representants d'allò que se'n diu la diversitat, m'explico, una amb els vuit o setze cognoms catalans i una altra integrant del grup que fa anys es va anomenar els altres catalans– va viatjar fins a l'Orient llunyà per donar un cop d'ull a les instal·lacions i enllestir els preparatius corresponents per celebrar la Setmana Catalana coincidint amb l'Onze de Setembre. La que subscriu no va pujar en aquell avió, es va quedar al despatx ocupada en altres assumptes. De fet, mai no ha trepitjat territori nipó. Ni falta que fa, com diria Calders.

Quan Catalunya –les dues persones– va tornar a Barcelona, vaig preguntar com havia anat tot. El català dels setze cognoms, que és, a més, viatjat, va respondre amb un bé, bé lacònic. En canvi, l'altre català em va explicar, entre renecs, que havia d'aprendre a parlar català correctament! Sí, home, sí, però com ha anat tot? Vaig insistir. És que a l'Expo Nagoia tothom parla català! Collons! (se'm va escapar, deuen ser influències del jefe). No va parar. Va encetar la despotricada i no va parar. El dissenyador del Pavelló espanyol, català!, el director del Pavelló espanyol, català! I, per si no n'hi havia prou, els japonesos contractats parlaven català!!!! Amb accent de Solsona, per acabar-ho d'adobar.

Ja veus, estimat lector. No cal patir per la nostra llengua. Sempre ens quedarà el Japó.

Josep Galan Castany, expresident de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA

«La llei de llengües ha estat i és la meua creu: em recorda permanentment que sóc un ciutadà

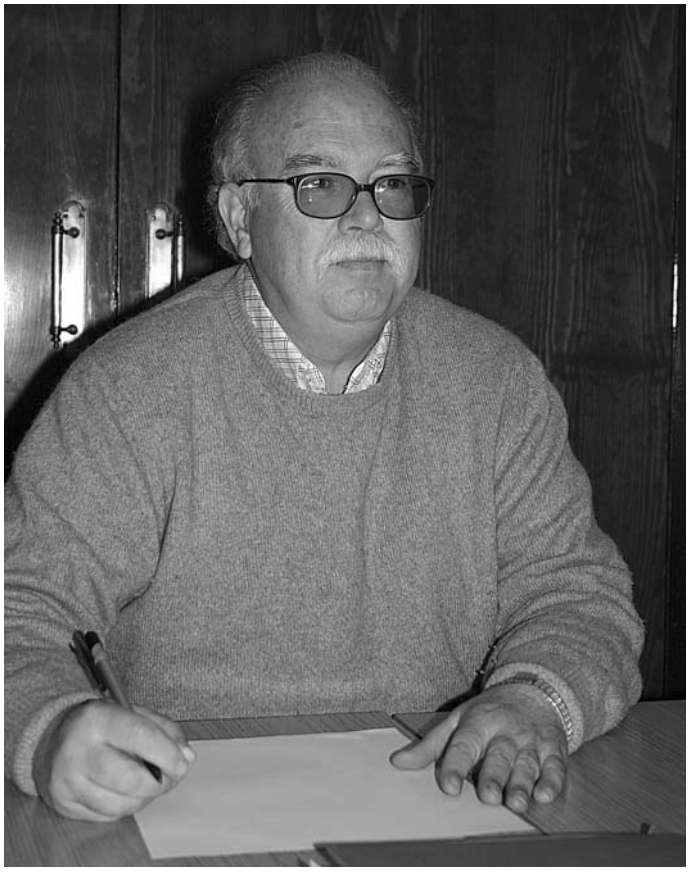

Josep Galan ens va deixar el passat 26 d'octubre, amb un llegat d'humanitat i de treball per la llengua i la cultura que hem recollit per continuar reivindicant el dret a ser diferents. Abans que acabessin les calors de l'estiu, el vam entrevistar, i vam poder conèixer una mica més aquesta personalitat que va ser darrere de gairebé tots els projectes que s'han encetat a la Franja en els últims 30 anys. La reproduïm tal com es va redactar.

A Josep Galan, llicenciat en Hispàniques, li agrada definir-se com un *agitador*. Viu entre Igualada i Fraga. El passat 24 d'abril va deixar el càrrec després de disset anys.

Pregunta. Hi ha alguna altra activitat que t'hagi entretingut més temps que la presidència de l'IEBC-IEA?

Resposta. Sóc militant de CCOO d'Ensenyament des del dia de la seua fundació, com que compta. Des del 78. I no he deixat de cotitzar ni una sola mesada.

P. I un dia t'emboliques amb la presidència de l'IEBC-IEA.

R. Va ser una rauxa. Paco Tejero havia dimitit i no s'hi presentava ningú. Sóc Àries. No ho vaig poder impedir. Ah! Llavors ens dèiem Institut d'Estudis Fragatins.

P. Al poc canvieu de nom…

R. El mateix any. He conegut 5 presidents de l'Institut d'Estudis Altoaragonesos, als quals envio una salutació. El primer, Ubieto, ens va fer entrar a l'IEA. Fer-nos filials al Baix Cinca va suposar un ferm suport a la nostra tasca i un excel·lent suport econòmic.

P. Com comences la feina?

R. Intentant aplegar els intel·lectuals: de mestres en amunt, vull dir. Actualment som 225 famílies i els intel·lectuals s'han atansat majoritàriament a les nostres posicions: són només la punta de l'iceberg.

P. I amb ells?

R. Amb ells i la meua Junta ham editat una seixantena de llibres. L'edició de llibres ha estat un dels meus plaers, donant oportunitats a la gent de cultura…Darrera meu he tingut sempre dos-cents socis disposats a rebre el que editàvem i també empreses que m'han ajudat, com ara la Beckton, Cincaporc, la Carbonífera, a mes de la Diputació Provincial d'Osca i l'Ajuntament de Fraga. Gràcies a tots.

P. Quins en destacaries?

R. Pel que fa als llibres editats per l'IEBC-IEA, només cal mirar el catàleg. Però si cal destacar, destacaria la trilogia de *Blat Colrat!* i els Quaderns de la Glera i les Cadolles, tot i que en els tres casos, el treball i el mèrit ha estat d'altres companys.

«M'encanta el caldo, especialment el de Gallina Blanca. Carulla em va concedir el premi Jaume I»

P. Quins altres objectius et vas plantejar?

R. Doncs, convèncer la gent de la Franja que parlem una llengua anomenada catalana i tenim una cultura d'ella derivada i que ens agermana amb catalans, balears i valencians.

P. I els resultats?

R. Anem endavant. No hem fet altre que avançar. El català s'ensenya pràcticament al cent per cent de les viles. Els estudiants, gairebé al cent per cent, l'assumeixen. Els cursets d'adults creixen com els bolets. Les APA estan en la nostra línia. Lleida i Barcelona ens proveeixen de tècnics superiors. La consciència va creixent entre la nostra gent, però…

P. Però…

R. Tot i el suport del Parlament d'Aragó que, el 98, va votar l'aprovació de la Llei de Llengües, per 4 vots a favor i una abstenció… tot i això no tenim Llei de Llengües…i han passat tants anys! la Llei de Llengües ha estat i és la meua creu: em recorda permanentment que sóc un ciutadà de segona en aquests territoris.

P. Quan la tindrem?

R. L'any vinent. Sempre l'any vinent.

P. I *Temps de Franja*?

R. En tinc el *copyright*. En vaig ser el pare i la mare. Encara recordo quan, al TJ, catorze pesos pesants de la Franja van aprovar els 33 punts de la fundació, a pas militar… *(riu)*. Algú va pensar que estava tocat de la mandarina. Però *Batecs*, *Sorolla't* i *Desperta Ferro!* es van clonar en *Temps de Franja* i ja fa cinc anys que funciona. Vertebrem la nostra gent. Entre col·laboradors i particulars.

P. Moments agradables…

R. Els Sopars Literaris del 6 de novembre anuals: cent persones i ambient meravellós. També les Trobades del Matarranya: magnífiques.

P. Diuen que t'agrada la sopa…

R. Ah! Ah! *(riu)*. Especialment la Gallina Blanca. La propietària de la marca, la famí-

de segona en aquests territoris»

lia Carulla, em va atorgar el Premi Jaume I. Potser sigui un dels moments més imponents de la meua vida. Em va tocar fer el discurs davant més de vuit centes persones al Saló de Cent del Palau de la Generalitat. Tenia els meus amics i la família al meu costat. No ho agrairé prou als dos *padrins* que tenia al jurat.

P. Alguna insatisfacció?

R. La dels Casals Jaume I: no van arribar al port que jo desitjava i han hagut d'emprendre una nova travessia. També que a Villella i a Torrent no tinguem socis, potser per la nostra incapacitat… no ho sé… També és una profunda insatisfacció no tenir al costat companys d'enorme vàlua, que semblen esgotats en un moment en què haurien d'estar donant tot de si mateix… També la Llei de Llengües, ja esmentada…

«Algú va pensar que estava tocat de la mandarina. Però *Batecs*, *Sorolla't* i *Desperta Ferro!* es van clonar en *Temps de Franja* i ja fa cinc anys que funciona.»

P. I els de la FACAO?

R. Han estat un esperó. Això d'anomenar-se CACAO va ser genial i el dia que vaig sentir al president queixar-se per haver aparegut com a firmant a una llista d'independentistes catalans… La FACAO ha estat una font de satisfaccions.

P. Els teus projectes?

R. Ajudar a fer eixir mensualment *TdF*; editar llibres i fer més socis… les meues aficions de sempre.

Susanna Barquín

JOSEP GALAN: ESPENTEJANT LA FRANJA

Allà on es treballa en bé del català i de la Franja de Ponent, hi acabaves trobant en un moment o altre en Josep Galan Castany (Fraga, 1948-2005). I, a més, t'etzibava: «sobre la llengua i la cultura, parla'm sempre en positiu».

La seva és una generació que va créixer sense saber el nom de la llengua que parlaven a casa i al carrer. El dia que no va tenir cap dubte que l'accent fragatí era un accent català, també va haver d'assumir que hi ha paraules maleïdes: «acceptar que parlàvem català implicava l'apel·latiu de traïdor i apòstata». Això el va marcar. Però encara el marcaria més adonar-se que a la Franja «encara hi ha gent a qui els pareix bé que la cultura continue fent-se en castellà». I de ser un xiquet educat en la por del franquisme va passar a ser un dels activistes amb més empenta del Baix Cinca: «A més de ser una persona entranyable, a Fraga la seva és una opinió és molt respectada», m'explicava un periodista fragatí. Ara que ens ha deixat, amb només 57 anys, ningú posa en dubte que havia esdevingut un referent de la cultura catalana en aquests topants. Ser fill de pare castellà (la mare era fragatina) en cap moment va fer trontollar la seva catalanitat. Aquest detall contrasta amb el fet que el líder a Fraga de l'anticatalanisme visceral és fill de pare català del Principat i de mare fragatina.

Aquesta tardor fa un any que Josep Galan va deixar la presidència de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca, entitat que havia dirigit durant 18 anys. Paral·lelament, Galan és autor de nombrosos estudis lingüístics centrats en la vila de Fraga. Segons va deixar escrit: «Si la meua consciència política em va portar a les lluites pels nostres drets, la meua consciència de filòleg em va portar al camp de la recuperació». Fruit de la seva recerca van aparèixer llibres d'àmbit local sobre els refranys, les motades, les cançons populars. *Modismes i frases fetes de la parla de Fraga* (IEBC, 2003), és el darrer dels treballs que va actualitzar amb motiu d'una reedició. Darrerament preparava un nou llibre sobre el parlar de Vilella de Cinca.

El Galan que vaig conèixer ha estat un home tan inquiet com agradable i generós. Però sobretot un gran conversador. Tot i ser un home ocupat amb més d'un projecte, difícilment et responia: «vaig molt enfeinat». Ans al contrari, fàcilment t'entaulaves amb ell per fer el cafè o te n'anaves tot xino-xano a fer un tomb vora les hortes de Fraga. Com els vells erudits, no li feia res dedicar-te llarges estones.

Escrivint una columna mensual a la revista *Temps de Franja*, va demostrar gaudir d'un bon sentit de la mordacitat. I és que arran l'aparició d'uns adhesius, que deien «En español, por favor: Fraga no es Cataluña», al damunt d'uns cartells en català, hi apuntava: «Els fatxes d'ara ja no són com els d'abans. Aquells sí que eren autèntics. Et sentien parlar en català i t'engegaven un «En español! que está usted en España!». Tot amb una barreja de veu entre aiguardentosa i legionària, que et deixava aco…ngoixat. Els fatxes d'ara t'ho demanen «por favor», amb educació».

Galan ens ha abandonat sense haver vist acomplerta una de les seves màximes il·lusions: la cooficialització del català a la Franja de Ponent, un dret bàsic que ni en democràcia l'Aragó socialista no respecta. A banda de la seva obra escrita, el mèrit d'aquest fragatí il·lustre és haver estat sempre al peu del canó en la lluita per la dignificació del català. El seu ha estat un bon exemple de lideratge i d'amor incondicional per la llengua. El millor dels homenatges que li podem retre és agafar la torxa que ell mai va deixar apagar.

Quim Gibert

Els premis 6 de novembre, a la memòria de Josep Galan

■ Josep M. Ibarz

Els premiats amb Susanna Barquín, presidenta de l'IEBC-IEA

Actuació del cantautor Anton Abad

El passat dissabte, 12 de novembre, va tenir lloc a Saidí l'acte de lliurament dels Premis Sis de Novembre de Normalització Lingüística i Cultural, que atorga anualment l'Institut d'Estudis del Baix Cinca, i de les Beques Amanda Llebot d'ajut a la difusió del patrimoni cultural català, que atorga conjuntament la Fundació Jordi Cases i Llebot.

Quinze dies després del funeral de comiat a Josep Galan, el que va ser president i fundador de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca va estar present durant la jornada, celebrada al Cinema de la localitat del Baix Cinca, a la que va assistir una nombrosa representació de socis i amics d'aquest organisme, així com l'Alcaldessa de Saidí, M. Teresa Font, l'Alcalde de Fraga, Vicent Juan, el diputat al Congrés, José M. Becana, el conseller comarcal de Cultura, Fernando Solsona, el regidor de Cultura de Fraga, Miguel Luis Lapeña i el regidor de Cultura de Mequinensa, Gilberto Obiol.

Els premiats d'enguany van ser el Club Ciclista de Saidí, el restaurant La Porteta de Saidí i Finques Viladrich de Fraga, tots ells en reconeixement d'una tasca continuada i anònima de promoció de la llengua catalana. No endebades, tal com es va recordar, la difusió i la defensa de la llengua es porta a terme diàriament en les activitats de les persones que viuen a la Franja.

D'altra banda, Francisco Tejero va ser el guanyador de la Beca Amanda Llebot 2005 pel treball *Víctimes de la Guerra Civil*, on recull els fets ocorreguts en aquesta època històrica a Fraga, amb una visió, com va destacar Tejero, on víctimes i botxins poden intercanviar sovint els papers en uns moments especialment tràgics. Tejero va demanar també que altres persones se sumessin a la tasca de recuperació de la memòria històrica en la resta de pobles de la comarca.

Tots els premiats van agrair el guardó, i el president del Club Ciclista de Saidí va recordar que coincideix amb el vintè aniversari d'aquesta associació esportiva que continuarà portant el nom de Saidí a la samarreta per tot Aragó. Per la seua part, Agustí Vilar, responsable de Finques Viladrich, va manifestar que no deixa de ser sorprenent rebre un premi per una cosa que hauria de ser tan normal com utilitzar habitualment la nostra llengua.

La part més emotiva la van posar el Duo Recapte i Anton Abad amb una actuació musical dedicada a Josep Galan. El conjunt format per Mário Sasot i Anton Bengochea va recitar, entre altres poemes, dos sonets escrits per Josep Galan, *La mort de les navaes* i un altre, sense títol, dedicat a la ciutat de Fraga. El reconegut cantautor Anton Abad va destacar durant la seua actuació que sempre va comptar amb el suport personal i institucional de Josep Galan.

La Junta de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca va voler també retre un tribut pòstum a Josep Galan i va fer lliurament d'un record a la família Galan. Susanna Barquín, presidenta d'aquesta entitat va recordar que Galan va ser l'impulsor dels Premis Sis de Novembre i va assegurar que «continuarem treballant per la llengua i la cultura catalanes a la Franja i per aconseguir que la Llei de Llengües a l'Aragó sigui una realitat ben aviat». També va anunciar que s'estan organitzant els preparatius d'un homenatge a Josep Galan.

M. Teresa Font, Alcaldessa de Saidí, va cloure els actes dels Sis de Novembre amb unes paraules de record a Josep Galan. Justament un any abans, va afirmar, tots dos havien parlat de com hauria d'organitzar-se l'edició d'enguany a Saidí. Font també es va mostrar optimista davant la futura aprovació d'una Llei de Llengües, i va fer notar que la nombrosa representació institucional era un bon senyal perquè les veus dels aragonesos de parla catalana fossin escoltades en les més altes institucions.

A la finalització d'aquests actes, el restaurant La Porteta va oferir un sopar als assistents.

Alcampell promociona els seus productes

■ Neus Enjuanes

Diverses empreses d'Alcampell han editat díptics informatius dels seus productes. Els fullets tenen dues variants, una publicació de petit format a color on s'explica els productes agroalimentaris que cada empresa produeix i posa a l'abast del consumidor. L'altra variant és una edició conjunta que aplega les sis empreses que participen en aquesta iniciativa.

L'objectiu d'aquesta campanya és donar a conèixer els productes alimentaris locals, entre els que trobem l'oli d'oliva verdiella, la carn i els embotits d'elaboració pròpia, pa i especialitats de dolços locals, i també gelats artesanals. Les sis empreses participants tenen en comú la qualitat de la seua producció.

A més, els díptics informatius són bilingües en la mesura que dos de les sis empreses locals fan la presentació dels seus productes en català.

Aquesta iniciativa ha comptat amb el finançament de la Unió Europea a través de la iniciativa PRODER.

Una mostra itinerant sobre cartografia del Pirineu es presenta a Erill la Vall

■ Cerib

Des de la meitat del passat mes d'octubre i durant tot el mes de novembre es va poder veure al Centre d'Interpretació del Romànic de la vila ribagorçana d'Erill la Vall aquesta mostra que ha estat organitzada per l'Institut Cartogràfic de Catalunya i patrocinada per la Generalitat de Catalunya (presidència de la Comunitat de Treball dels Pirineus en el bienni 2003-2005) i la Comissió d'Infraestructures i Comunicacions de la Comunitat de Treball dels Pirineus.

L'exposició recull una mostra d'una cinquantena de mapes dels Pirineus des del segle XIV fins al segle XXI, per a veure l'evolució dels mapes de la serralada. Està estructurada en cinc àmbits cronològics que volen explicar la percepció que hi ha hagut dels Pirineus en diferents períodes històrics i de quina manera aquesta percepció ha influït en la representació cartogràfica.

Els mapes són reproduccions d'originals dipositats majoritàriament a la Cartoteca de l'Institut Cartogràfic de Catalunya. També hi ha mapes de l'Arxiu Nacional d'Andorra, de les Biblioteques Nacionals de França i Àustria, del Centre Excursionista de Catalunya, de la Direcció General d'Obres Públiques del Govern de Navarra i de Rando Éditions

Aquesta mostra és itinerant ha recorregut les vuit regions que formen la Comunitat de Treball dels Pirineus: Aragó, Navarra, País Basc, Aquitània, Pirineus Orientals, Llenguadoc-Rosselló, Andorra i Catalunya.

L'horari d'obertura al públic és de dilluns a dissabte de 9:00 a 14:00 i de 17:00 a 19:00 i els diumenges de 10:00 a 14:00.

TOT ENSENYANT LES DENTS

Codissos i penyes

■ Ramon Sistac

Un dels símptomes més evidents de l'anormalitat en què pot arribar a viure un país, o una cultura, és que depenga excessivament de les voluntats o les dedicacions personals, individuals. En els països normals les coses funcionen atàvicament, per tradició i per inèrcia. Evidentment que les actituds de les persones són importants, però, a menys que una generació sencera punxe, faça figa o ho engegue tot a pastar, la màquina està prou ben greixada perquè funcione sola. En països com el nostre i en cultures com la que ens ha tocat en sort o en desgràcia, molts individus s'inhibeixen o no estan en condicions de participar en la gestió col·lectiva, i esta depèn excessivament d'allò que estan disposats o són capaços de donar uns quants –sovint uns pocs o unes poques– que han de suplir les mancances o les renúncies de tots els altres. Cap codís no és imprescindible en la llera d'un riu. Però hi ha penyes que formen revolts, cadolles i revolvins, i fins i tot en modifiquen la trajectòria.

Les circumstàncies de la meua fatalitat personal no m'han permès d'acomboiar el Josep Galan en el seu darrer viatge, que es va escunçar justament quan jo aterrava a Buenos Aires, ciutat nostàlgica per definició. Tampoc no vaig assistir a la postrema singladura (ara sí que no em puc resistir a l'abús de la metàfora fluvial) del Jesús Moncada. En eix cas era a Brussel·les que, dit sia de passada, és una altra ciutat nostàlgica. Fa molts anys (massa anys!) em va passar el mateix amb l'enyorat Carles Piulats, per bé que ja no recordo si em trobava en algun indret nostàlgic o no. Sóc descregut i no gaire amant dels rituals, però considero positiva per a tothom (i, en especial, per als familiars i amics), la catarsi col·lectiva que es produeix en eixa mena de rituals. És quan, tornant una altra vegada al riu, t'adones que tots assumim indefectiblement la doble condició de codissos i penyes. Som un més i, alhora, som decisius i irreemplaçables. Absolutament tothom.

Amb la maleta feta i a punt de marxa, però, encara vaig ser a temps de veure el Josep al tanatori de Balàfia, a Lleida, on l'acompanyaven els seus familiars. Presentava aquell posat serè, amable i educat, gairebé teatral, que fan sempre els nostres difunts. En el seu cas, més que mai, la serenor pretesa, i ben aconseguida, era el principal indicador que ja ens havia deixat. Sense la seua energia, ens queda el compromís de substituir entre tots allò que és insubstituïble. I ara ens hem de recol·locar i fer pinya per tapar el forat que hi deixa. No hi ha altre remei que fer-ho, per molt que siguem pocs i esquifits per a donar-hi abast, ni que només siga en agraïment i homenatge per tot el que ens va donar. Que no era un codís, no: que era una penya. Una abraçada ben forta a tots els que el van estimar.

DESPERTA FERRO

Cretes o Queretes

Cada vegada que escric Cretes en aquesta publicació es canvia per Queretes. Sé que sempre es fa amb bona voluntat, però segons els dictàmens de l'eminent filòleg Joan Coromines i de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) la forma correcta és Cretes. L'any 1990 l'Oficina d'Onomàstica de l'IEC em va encarregar un treball sobre la toponímia major de la Franja de Ponent. La direcció va anar a càrrec del professor Jordi Carbonell, també director de l'esmentada oficina. Les propostes que vaig fer sobre els topònims majors de la comarca del Matarranya van ser aprovades per la Secció Filològica de l'IEC, en una sessió plenària, el disset de setembre de 1992. En aquest informe, després d'aportar una bona documentació, proposava Cretes com a forma correcta.

L'any 1986, Antoni Llerda, juntament amb la Institució Franja de Ponent de Barcelona, van demanar l'opinió de l'Institut d'Estudis Catalans sobre si havia de ser Cretes o Queretes. La Secció Filològica en data de 15 de febrer de 1986, en un ampli informe, va donar resposta a la consulta.

. Al final l'informe diu que la forma correcta deu de ser Cretes.

En els documents antics sempre apareix Cretes i quan van castellanitzar el topònim ho van fer en Cretas igual com ho van fer amb altres poblacions de característiques similars. Les autoritats aragoneses sempre han afirmat que en qüestió de llengua seguiran els dictàmens i propostes de l'IEC.

Si algú està interessat en el tema els puc facilitar una còpia de l'esmentat informe que l'IEC va fer en el seu moment.

Joaquim Montclús

Tamarit i el Matarranya, darreres etapes del Correllengua a la Franja

■ **Marta Canales. Acció Cultural del País Valencià-Franja**

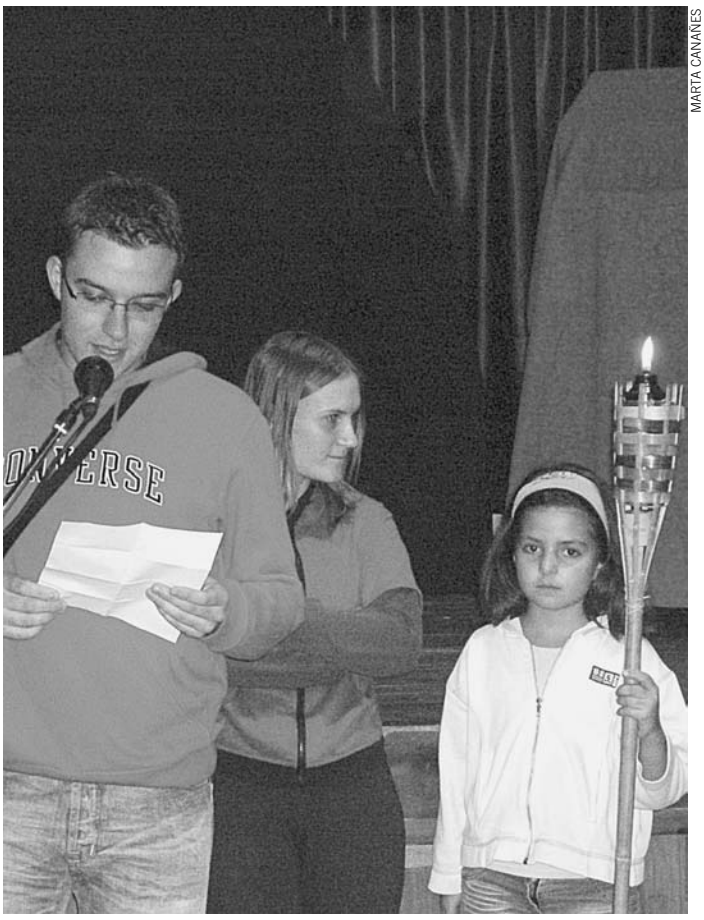

MARTA CANAÑES

La flama del Correllengua al pas per Pena-roja de Tastavins

Com a segona part del nostre recorregut, torxa en mà, per la Franja, a Tamarit de Llitera va cremar la Flama durant la tarda del dissabte 29 d'octubre, amb la projecció de la pel·lícula *Els 4 fantàstics*, amb la col·laboració de la regidoria de Cultura i Circusa.

I el Matarranya, el dissabte 31 d'octubre, va acollir dos Correllengües. El de Pena-roja de Tastavins, en la seva primera edició, va ser a la tarda incloent la cercavila per tot el poble i l'actuació de MicroTroupe amb *Contes per a la Pau* al Saló Cultural. I en el cas d'Arenys de Lledó, ho vam fer a partir de les 10 de la nit, amb una cercavila nocturna i l'actuació de l'Antoni Bengochea amb el muntatge *Contes populars del Matarranya*, al local de l'Associació Cultural El Galeró. Tots dos programes van tenir una gran acollida, coincidint amb altres actes de la Setmana Cultural del Matarranya, organitzada per la regidoria de Cultura de la Comarca del Matarranya.

D'altra banda, la presència de la Franja en alguns Correllengua del Principat ha estat un fet. Tant l'Hèctor Moret com el Francesc Ricart, com representants d'aquest territori, han participat en diferents indrets.

L'Hèctor Moret va participar activament, com a ponent, el 29 d'octubre en els actes d'homenatge al Jesús Moncada que es van fer al barri de Gràcia de Barcelona, barri en el qual el Jesús va viure molts anys, igual que la seva mare i la seva germana. Ambdues, entre d'altres membres de la seva família, van ser presents a l'acte, i van rebre un obsequi de part de la CAL i de l'Ajuntament de Barcelona.

En Francesc Ricart va participar en el Correllengua de Sant Pere de Riudebitlles, organitzats per la CAL de l'Alt Penedès, on hi va fer una conferència, amb col·loqui posterior, també sobre la figura del Jesús Moncada i la novel·la *Camí de sirga*.

El tàndem Moret- Ricart, de manera conjunta, va assistir al Correllengua de Sant Cugat del Vallès (Vallès Occidental), organitzat per La Guitza, una entitat d'activisme juvenil, on van fer les seves aportacions sobre la importància del Jesús Moncada i la seva obra per a la Franja de Ponent.

La magnitud de la persona i de l'obra del Moncada, a la Franja i fora d'ella, és una obvietat, però és per aquesta rellevància que des de les entitats organitzadores –CAL i ACPV– se li va voler retre homenatge: la columna del Correllengua de les Terres de Ponent ha portat el seu nom. I cal dir que, a molts pobles, els diferents Correllengua han tinguts continguts d'homenatge i record a en Moncada.

També val a dir que gent del Casal Jaume I de Fraga vam obrir i tancar la campanya del Correllengua 2005. Tant el 3 de setembre a Rià com el 5 de novembre a Perpinyà, la Franja hi va ser present, amb un paper actiu i destacat.

Aquest ha estat el Correllengua del 2005. I fins l'any que ve, i a molts més llocs…

Que cremi la Flama!

La campanya CINC (cinema infantil en català) arriba també a la Llitera

■ **Neus Enjuanes**

Una bona oportunitat per veure cinema en català a Tamarit, cinema infantil en aquest cas. La secretaria de política lingüística de la Generalitat de Catalunya ha programat, amb la col·laboració de Circuit Urgellenc, un cicle de cinema per als més petits els diumenges del mes de octubre i novembre, al preu de 3 euros. Aquest cicle ha apropat estrenes cinematogràfiques dirigides a nens i nenes amb doblades al català, que si gairebé és excepcional a Catalunya, ho és encara més als pobles de la Franja.

Les pel·lícules que s'han pogut veure aquests dies a Tamarit han anat des de *Doraemon i els déus del vent*, èxit fílmic que no es pot entendre sense la presència de la sèrie de dibuixos animats a TV3-K3 fins a *Els Dalton contra Lucky Luke*, passant per *Madagascar* o *Els quatre fantàstics*. A més, dins d'aquest cicle també s'ha projectat *Charlie i la fàbrica de xocolata* al cine Paseo de Tamarit, una pel·lícula que també atreu públic adult.

Aquest cicle forma part de la campanya *Dóna corda al cinema en català*. Amb iniciatives com aquestes s'apropen els productes audiovisuals en català als més menuts. Potser és moment perquè l'administració es replantege l'estratègia seguida fins ara de la promoció dels productes audiovisuals estrangers en català, centrada en el doblatge. Una opció oblidada i més arriscada, però amb una visió de futur més oberta, és la subtitulació, tal com es fa molts països d'àmbit europeu, com ara Finlàndia o Grècia.

El CRA del Torricó i la Melusa gaudeixen d'un dia de teatre

■ **Olga Font**

Actuació de la companyia Xip-Xap

El dijous, 17 de novembre,la coneguda companyia de carrer Xip-Xap, va venir al Torricó per representar l'obra *Descontes*.

Ha estat una activitat dins del Projecte d'Animació Cultural a les escoles de la Franja, organitzada des de l'àrea de Llengua Catalana.

En primer lloc l'espectacle va estar adreçat als més petits/es: des d'Educació Infantil fins a segon curs de primària.Van assistir-hi 72 alumnes del CRA del Torricó (el Torricó, Algaió i Vencilló) i de la Melusa.

Després es va representar adaptada però, a la resta dels alumnes. En aquesta ocasió van ser 93 nens i nenes que van gaudir d'aquesta història.

En el sorprenent i embolicat argument de l'obra, els seus personatges semblava que s'haguessin tornat bojos:el llop ara és bo, la Ventafocs escombra l'escaleta mentre balla amb el porquet de la casa de palla i el príncep juga amb un dels nans de la Blancaneus.

Podem dir que l'humor i la fantasia es barregen d'una manera trepidant i enrevessada, per tal de descobrir la cara més simpàtica del contes tradicionals de tota la vida.

Segur que en aquesta història s'aconsegueix que l'alumne deixi volar la seua imaginació, al mateix temps que obre el seu món interior i exterioritza els seus conflictes: la por, l'enveja… Cal dir, que també té moltes aplicacions en les diferents àrees escolars. Per tant, a més de divertir, ès pot utilitzar com a eina d'aprenentatge.

I vet aquí un gat
i vet aquí un gos
aquesta història ja s'ha fos.

La tardor, les fires i les valls d'Andorra

■ Mar-jose Nicolás Royes

Dedicat a l'amic Josep Galan

La primera menció que es coneix de les fires a Andorra es remunta al 1371. La pionera d'aquestes fires va ser la de Sant Vicenç, que va esdevenir, pel seu paper econòmic i festiu, una data clau en el calendari andorrà.

Un dels aspectes diferencials de les fires andorranes respecte a les més importants organitzades pels veïns de la banda catalana dels Pirineus, com la d'Organyà o la de la Seu d'Urgell, era el nexe entre França i Espanya, gràcies a les franquícies i avantatges obtinguts al llarg dels segles per mediació dels co-prínceps.

A finals del segle XV el Bisbe d'Urgell va concedir a Andorra el poder de dur a terme una fira anual i un mercat setmanal. Aquest privilegi, continuat al llarg del temps, i la possibilitat de poder introduir alguns articles i exportar productes autòctons sense pagar impostos, van permetre als habitants de les valls andorranes durant segles, mantenir uns nivells econòmics acceptables.

Si bé l'agricultura era molt limitada per raons geogràfiques i climàtiques, el bestiar era el principal i quasi únic element de comerç fins l'aparició del conreu del tabac, allà pels vols dels segles XVIII i XIX.

Els andorrans compraven sobre tot ovelles a Catalunya i la Franja, i posteriorment les venien als francesos. Per la seva part, els veïns del nord els subministraven mules i cavalls, que venien a gran part dels mercats de tota Catalunya. A la fira de Sant Vicenç també es venien eines agrícoles i aliments, com ara vi, oli, fruita, sucre, arròs... També s'aprofitava la fira per acordar els lloguers de les pastures d'estiu, o els estables que haurien d'acollir els ramats a l'hivern. Podem imaginar molt bé el tintineig de les monedes canviant de mans.

Aquesta tradició de les fires de bestiar encara es perpetua avui en dia a Andorra. La posobra de la inauguració de l'actual Fira d'Andorra la Vella, i compartint recinte amb estands de tot tipus, es porta a terme l'ancestral fira del bestiar, per gaudi dels escolars de la parròquia principalment.

Però és la Fira del bestiar i l'artesania de Canillo la que destaca com a més popular i més directament lligada a la tradició. Es continua fent en el mateix entorn privilegiat on es feia, al costat del riu i envoltada per les majestuoses muntanyes, i si poden veure una gran varietat d'animals: bous, vaques, ovelles, cabres, cavalls i mules, entre d'altres. Passejar-se acaronant el bestiar i adquirir productes artesans, en especial xarcuteria andorrana (donja, pa de fetge, bull de carnetes...), resulta un bon entreteniment per a un diumenge de tardor.

Els temps han canviat, i ara la Fira d'Andorra la Vella de finals d'octubre és tota una senyora fira, amb un pressupost de 225.000 euros, un volum de visites d'unes 60.000 persones i un espai total de 11.000 metres quadrats.

Enguany, a més de la gran varietat d'expositors i propostes que regularment s'apleguen en el recinte del Prat Gran cal destacar-ne diverses de força interessants. Per una banda la casa de Galícia a Andorra ha fet possible les primeres Jornades gastronòmiques del marisc. Per altra, la mostra d'art Brossart, on els artistes realitzen les seves creacions a través del reciclatge de materials, ha estat inclosa dintre de l'oferta cultural de la fira. També la fundació Respira, ha volgut participar-hi amb la seva exposició itinerant contra el tabaquisme i amb una cigarreta de 27 metres.

La majoria de la gent coneix Andorra per les botigues i per l'esquí. Sovint es passa per alt aspectes culturals interessants i el millor, al meu entendre, el paisatge. La tardor és l'època de l'any on l'excursionisme, les passejades, el treking, van acompanyats d'una espècie de plus paisatgístic, l'esclat de colors en arbres i matolls. On abans solament hi havia verd ara hi ha daurats, grocs, vermells... La tardor, amb les fires i els paisatges plens de color, és una bona època per visitar els Pirineus. I sense cues, que ara és temporada baixa!

En record de

Josep Galan i Castany

Va morir el dia 26 d'octubre de 2005
després d'estar 57 anys entre nosaltres.

Fraga, 29 d'octubre de 2005

Institut d'Estudis del Baix Cinca IEA

PARLEM DE TU

Parlem de tu, però no pas amb pena.
Senzillament parlem de tu, de com
ens vas deixar, del sofriment lentíssim
que et va anar fonent, de les teves
coses parlem i també dels teus gustos,
del que estimaves i el que no estimaves,
del que feies i deies i senties;
de tu parlem, pero no pas amb pena.

I a poc a poc esdevindràs tan nostre
que no caldrà ni que parlem de tu
per recordar-te; a poc a poc seràs
un gest, un mot, un gust, una mirada
que flueix sense dir-lo ni pensar-lo.

Miquel Martí i Pol

CRÒNIQUES TAGARINES

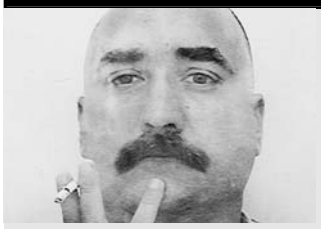

Galan, de Fraga

■ **Esteve Betrià**

Santa Margarida de Montbui.

24-2-1984.

Sr. Secretario del Departamento de Románicas de la Facultad de Filosofía y Letras de Barcelona.

Les comunico, mediante esta carta, mi EXPRESA AUTORIZACION PARA QUE EL SR. HECTOR MORET I COSO SAQUE FOTOCOPIAS DE MI TESINA SOBRE «LA PARLA DE FRAGA» O LA UTILICE PARA LO QUE EL CREA CONVENIENTE.
Les saluda atentamente Josep Galan Castañ

(signatura)

DIRECCION: Sr. Josep Galán Castañ
C/ Puente 42
Santa Mardarida de Montbui -Barcelona
Tf.: 804 18 55
D. N. I: 73. 181.313

L'escrit que encapçala aquesta crònica és còpia literal del primer text d'en Josep Galan que conservo al meu arxiu. Primer i únic, tot s'ha de dir: en Josep era més aviat, en la comunicació personal, home de paraula viva, ni que fos a través del telèfon, que no pas del missatge epistolar. La tesi de llicenciatura acabada d'esmentar, dirigida pel doctor D. Juan Veny Clar, havia estat presentada –en castellà i amb el títol *El habla de Fraga*– en la convocatòria de setembre del curs 1972-1973 a la *Facultad de Filosofía y Letras (Sección de Románicas)* de la *Universidad de Barcelona*. Així doncs, pel que sé, fa gairebé trenta-cinc anys de la primera manifestació escrita –pública i alhora acadèmica– de la preocupació d'en Josep Galan per la llengua de Fraga i, de retruc, de la Franja. Un interès que, com sap tothom que l'arribà a conèixer, amb els anys, no va fer més que créixer.

He volgut conservar, i reproduir, la redacció original en castellà (accents, grafies i trets mecanogràfics inclosos) d'aquestes manifestacions d'interès per la nostra llengua com a mostra de quina era la situació del català al Baix Cinca, i a la resta del domini lingüístic –inclòs el Principat–, en ple franquisme i de la resposta que va saber trobà un fragatí inquiet, afable i generós com ha estat Josep Galan i Castany.

A poc a poc, però sense descans, en Josep va contribuir amb passió, més que ningú que jo conega, a llevar els vels que des que massa segles han col·locat, des de l'Aragó interior –i també en els últims anys des de la Catalunya profunda– sobre els catalans nascuts a l'Aragó. De mica en mica –ha estat massa temps d'intentar ocultar les evidències–, bona part dels aragonesos catalanoparlants, han descobert que més enllà del clos municipal hi havia altres persones, potser sense l'entusiasme que caracteritzava Josep Galan, que ens reconeixien fills d'un mateix territori, d'unes mateixes circumstàncies i d'una mateixa cultura.

Si en Josep va saber constituir el 1983 l'Institut d'Estudis Fragatins, també sabé ser, fent un salt, l'ànima de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca als inicis dels any 90 del segle passat i, ja al tercer mil·lenni, l'espurna que donà cos a la Iniciativa Cultural de la Franja i, de retruc, poc abans a la revista *Temps de Franja*, que ara teniu a les mans.

En fi, la biografia pública de Josep Galan no ha res més –ni menys– que la sincera assumpció progressiva de la realitat social i cultural de la ciutat de Fraga, de la comarca del Baix Cinca, del fragment catalanòfon de l'Aragó i del conjunt dels Països Catalans.

Homenatge a Jesús Moncada a Barcelona

■ Carles Sancho

El 26 d'octubre, es va fer un emotiu i merescut homenatge a l'escriptor mequinensà Jesús Moncada a l'Espai de Dansa i Música de Barcelona. Malgrat ser un dia entre setmana i a una hora poc habitual per aquests actes, les set de la tarda, el pati de butaques estava ben poblat per admiradors i seguidors d'un narrador no gairedonat a convocatòries massives ni mediàtiques. A la primera fila: la mare, la germana i família presidint l'acte d'homenatge. Per l'auster escenari, que s'adeia amb la personalitat de l'escriptor, hi aparegué Xavier Moret, escriptor i amic, que ens introduí en el complex món literari del personatge mequinensà. A cada interval, Sandrine Robillard, suggerent violoncel·lista, ens obsequiava amb una meravellosa interpretació. Xavier Moret ens presentava als lectors d'una veritable antologia de textos d'en Jesús: els escriptors José Luís Acín, Maria Barbal, Mercè Biosca, Andreu Carranza, Biel Ferrer, Imma Monsó, Hèctor Moret, Joan Oliver, Artur Quintana i Pau Vidal; editors com Carles-Jordi Guardiola o Ernest Folch; polítics com la consellera de Cultura Caterina Mieras, l'alcaldesa de Mequinensa Magda Gòdia o Ferran Mascarell exregidor de Gràcia i els traductors de l'obra de Moncada a l'anglès –Gerard Fannon– i a l'eslovè –Simona Skabec– que llegiren amb la seua llengua. Al final de l'acte la seua germana Rosa Maria i el seu nebot agraïren al nombrós públic la presència en la convocatòria. Mentrestant, a la pantalla de l'escenari es visualitzaren fotografies de l'antiga Mequinensa recopilades per l'escriptor amb peus de fotos escrits pel mateix Moncada. Més tard,

pintures i dibuixos de la primera etapa creativa de l'autor i les artístiques i sempre sorprenents dedicatòries dels llibres als seus amics i lectors on hi afloren els personatges de l'obra.

En eixir de la sala ens trobàrem amb un altre regal de l'autor; dues publicacions recents que alguns no coneixíem: *Jesús Moncada, Premio de las Letras Aragonesas 2004*, publicat pel Govern d'Aragó, amb una antologia de textos il·lustrats per una col·lecció de fotografies cedides pel seu arxiu personal i *Jesús Moncada. Su universo literario* (2005) publicat per l'Ajuntament de Mequinensa i el Govern d'Aragó, excel·lent treball bibliogràfic il·lustrat amb dibuixos i pintures del mateix Moncada que ens ha sorprès molt positivament a qui no coneixíem gaire aquesta primera etapa creativa de l'artista mequinensà.

L'emotiu acte va ser organitzat per la Institució de les Lletres Catalanes, la família i les editorials la Magrana i Edicions 62 que li van editar la seua producció literària.

SOM D'EIXE MÓN

Sanglot, singlot, singultare

■ Francesc Ricart

Quan eixíem del cementeri, de l'emotiva cerimònia de comiat de Josep Galan, uns amics, després de fer valoracions impossibles sobre qui parlava què millor que qui, enunciaven una tesi contundent, sense dubte, per traure ferro a una situació que potser els començava a ser incòmoda: «la llengua només és un mitjà de comunicació i no ha de ser una qüestió política». En arribar a casa, ple de records de l'amic desaparegut, la conversa esmentada m'hi va portar, em va portar a l'habitació de la clínica de Lleida, on pocs dies abans havíem visitat Galan i hi havíem passat l'estona. Aquella tarda de diumenge, també el van visitar dos cosins de Torrent, amb qui Josep sempre s'havia sentit molt unit; la visita també comportava un altre requisit: el cosí més gran l'havia d'afaitar. En començar la fenya, Galan va començar a fer sanglots, cosa que li passava sovint aquells dies, com ens va aclarir sa germana, la Juanita; i tots els qui érem a l'habitació vam començar a fer broma de la situació, del singlots de Galan, en un intent d'ajudar-lo a passar l'estona mentre l'ensabonaven. Aleshores, en plena afaitamenta, Galan va aixecar el dit índex, aquell que tenia una mica estrafet, com feia tants altres camins: em cridava l'atenció sobre com deien els seus cosins la paraula *sanglot*; que em fixés en la síl·laba tònica i com els torrentins hi incorporaven un so diferent al nostre, al so palatalitzat dels fragatins, un so que ve a fer com sanGLORT, amb la incorporació del so de la erra líquida. Galan, sempre al cas, sempre amb la llengua esmolada i a punt, em feia adonar d'una cosa que a mi m'havia passat desapercebuda. En arribar aquí, i a la vista del desenllaç que s'hauria de produir aviat després de pocs dies, és quan arribo a pensar que la llengua, és clar que serveix per comunicar; però la llengua serveix sobretot per viure, com li ha servit a Galan tota la vida, com li va servir en aquells moments, d'aquella tarda. Així que la llengua és una passa més i molt important en l'escala de valors i per a alguns –entre els quals hi compto Galan i m'hi compto- la llengua és una cosa política, malgrat el que voldrien alguns, i ja ens entenem.

Aquells dies, el món està ple de casualitats, l'emissora Catalunya Ràdio, a l'hora del Bassas, explicava que una catalana casada amb un alemany havia guanyat un concurs per haver encertat què volia dir una paraula escrita en llatí: *Singultare* (en alemany *Schluckauf*). La concursant hi va saber veure, en l'arrel llatina, l'origen del *singlot* o *sanglot* catalanets. Sembla que la guanayadora es va emportar una bona picossada; Galan també hauria guanyat el concurs, n'estic ben convençut, de la mateixa manera com havia guanyat moltes petites batalles lingüístiques al llarg de la seva peripècia vital, sense premis econòmics. D'aquestes victòries –en forma de llibres, de treballs de recerca, o de converses perseverants i convincents– molta gent li'n som deutors.

No tinc por de la bèstia aragonesa (I)

■ **Francesc Ricart**

M'ha costat d'escriure aquestes ratlles, no me n'amago. Per poc ofici –un no està acostumat a polemitzar, si més no, per escrit–, i també per mandra o per no trobar l'ocasió que sovint són sinònims. I, tanmateix, he sabut tot aquest temps que respondria l'escrit de Josep Espluga *Qui té por a la bèstia aragonesa?* (*TdF* de l'estiu).

De petits fèiem servir un verb que sempre m'havia provocat una certa fascinació: *enquetar* o *enquietar*, com vaig descobrir a can Alcover-Moll. D'alguna manera em vaig sentir enquetat pel discurs d'Espluga –ara potser en diríem *concernit*, que queda molt bé a les tertúlies, per exemple– i com quan érem xiquets em provocava malestar, vaja que no m'agradava que m'enquetessen i acabava responent.

És cert, quan li vaig sentir dir que es decantava per l'Aragó, en la seva intervenció al Casal Jaume I de Fraga, ara ha fet un any, jo també hi vaig voler dir la meua i «contrarestar» aquella manifestació. Amb el seu article a *TdF* i com ja ho havia fet en el seu llibre *Urbilatèria* –per cert, molt ben escrit, amè i intel·ligent–, Espluga ha fonamentat els seus arguments. Un servidor de vostès i admirador d'Espluga intentarà aquí argumentar el meu parer respecte de la tesi de *Qui té por a la bèstia aragonesa?*

La tesi és: que hi ha gent que ignora que la Franja pertany administrativament a l'Aragó i que, en reconèixer-ho, hauria d'actuar en conseqüència. Diu: «alguns sectors cauen en el parany de vestir-la (l'actuació per la defensa de la llengua i la cultura catalanes a la Franja) amb un ostensible menspreu vers tot el que faça olor a aragonès o en el millor dels casos actuen com si no existís». Després, com en desgreuge, afirma que per a ser conseqüents caldria treballar amb la mateixa empenta en el terreny social, cultural i polític aragonès. I passa a enumerar raons que aconsellarien implicar-se més a l'Aragó.

Desgrana tres raons, la primera es refereix al clàssic més clàssic: al sentiment aragonès de la gent que *s'hi guanya la vida (i la mort*), a la Franja, i al fet que no s'adonin *els cervells en ebullició* d'aquesta circumstància. Home, és clar que qui més qui menys, i sense fer enquestes i treballs de camp, ha captat la febre del personal a manifestar-se aragonès; de fet no cal preguntar-ho perquè a molta gent li falta temps per a emplenar-se'n la boca d'una manera que a mi sempre m'ha paregut sospitosa. Penso per exemple en el comportament en els actes «oficials», com dèiem abans: la pressa d'un alcalde o de la personalitat de torn a cridar ben alt i ben fort, i manta camins sense venir a tomb, que a nosaltres ningú no ens guanya a aragonesos. Per tant ja és evident la tria; el que passa és que no pareix –no m'ho pareix a mi- que la resposta orgullosa d'aragonès de primera que sempre he trobat baldera responga a cap necessitat, o a una relació de causa-efecte entre el fet de viure a la Franja (i morir) i el sentiment aragonès que jo sempre he vist com a molt postís, deixeu-m'ho dir. Jo també, com tu Espluga tinc experiències i memòria

NEUS BORRELL

Estand d'Iniciativa Cultural de la Franja a Recercat 2005

que, en el meu cas, m'han convençut de l'artificiositat (cultivada al llarg del temps amb cura per sectors concrets o directament per les «classes» dirigents) de bona part d'aquest comportament suposadament aragonès de soca-rel. I és clar que me'n guardaré prou de deduir d'aquesta afirmació el contrari: que a la Franja els comportaments són catalans de soca-rel. I, tanmateix, al meu entendre, a la gent que treballa (i mor) a la Franja, segurament se li ha d'oferir fórmules per viure-hi bé a partir de tot allò material que de sempre li ha servit per viure sense demanar-se grans explicacions d'identitat, com em sembla que tu també defenses en algun moment. I, amb això, no distanciaries la gent de l'Aragó sinó que possiblement li transmetries confiança per continuar funcionant com sempre: en les relacions laborals i comercials, en les comunicacions, en la sanitat… Jo demanaria, en conseqüència, que es facilités la relació amb l'altra banda, cosa que seria d'allò més normal, em refereixo a cultivar les activitats culturals, les del món de la comunicació,…; i, al capdavall, a no escamotejar-les i tapar-les sistemàticament com si es tractés d'una realitat llunyana, aliena i perillosa com ha ocorregut històricament i també en els temps actuals amb les nostres comarques.

TEMPS DE FRANJA
Revista de les comarques catalanoparlants d'Aragó
SUBSCRIU-T'HI
978 85 15 21
temps@wanadoo.es

RICARD SOLANA

Foguera de Sant Antoni a la Portellada

Teruel al natural